

УДК 314.1

JEL Classification: J 11

Тарас Михайлович Кушнір, кандидат економічних наук, доцент
(доцент кафедри маркетингу, Львівський національний університет імені Івана Франка)
ORCID ID 0000-0003-1643-2273

ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНИХ ВТРАТ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Остаточну оцінку втрат внаслідок війни можливо буде здійснити лише через деякий час після її завершення, однак це не означає, що будь-яка проміжна оцінка позбавлена сенсу. Втрати України від війни – це не лише втрати інфраструктури, рухомого чи нерухомого майна, зруйнованого в результаті бойових дій. Зрештою, інфраструктуру можна відновити, будинки та заводи відбудувати. Найціннішими втратами від війни є втрати людей, які віддають своє життя за свою землю. Часто це втрати людей працездатного, репродуктивного віку, що дає підстави говорити про те, що це втрати людського капіталу. Складність оцінки таких втрат полягає в тому, що офіційна інформація не публікується. Лише деякі фрагменти інформації інколи озвучуються офіційними особами держави.

Основними методами проведеного дослідження є аналіз, узагальнення та обробка інформації, отриманої в результаті соціологічних досліджень Центру Разумкова, дослідницької компанії «Градус», Міграційної платформи EWL, Фонду підтримки мігрантів EWL на ринку праці та Центру східноєвропейських досліджень Варшавського університету.

В результаті аналізу можна виокремити основні причини втрат населення України: 1. Першою причиною скорочення населення є висока смертність під час війни та збільшення смертності в післявоєнний період внаслідок травм і поранень, отриманих на війні, а також через пережиті стреси та психологічні проблеми. 2. Зменшення народжуваності через наслідки війни та ймовірне зниження народжуваності через меншу кількість жінок репродуктивного віку. 3. «Старіння» населення. 4. Втрата території. 5. Міграційний фактор. 6. Депортація.

Варто зауважити, що окрім втрат, Україна отримала міжнародне визнання та міжнародну суб'єктність, підвищення національної самосвідомості громадян, повну дерусифікацію суспільства, більш компетентних громадян та потужний волонтерський рух, якому немає аналогів у світі.

Ключові слова: демографічні втрати, фізичні та психологічні втрати, соціальні втрати, інфраструктурні втрати, економічні втрати, людський капітал, міграція, безпека, повернення на батьківщину, біженці, дохід, матеріальна допомога.

Постановка проблеми. Війна – це втрати. Для окремої людини – це втрата близьких, втрата здоров'я, втрата дому, втрата спокою, втрата звичного способу життя. Для суспільства – це втрати соціальних зв'язків, це зростання тривожності та

© Кушнір Т.М., 2022

нетерпимості, це втрати інфраструктури, втрати місць праці, втрати територій, придатних для життя через екологічне забруднення чи замінування тощо. Комплексно проводити оцінку втрат України внаслідок російської агресії надто складно через фрагментарні дані та відсутність повної офіційної інформації. Однак, будь-які спроби оцінки сьогодні дозволяють вибудовувати різні сценарії подальшого розвитку України, сценарії подальшого існування українського суспільства, української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби оцінки втрат людського капіталу в умовах російсько-української війни здійснюються українськими вченими, такими як В.П. Антонюк, Ю.С. Залознова, Н.А. Азьмук, І. Шубала, на основі тих фрагментів інформації, які публікуються від імені офіційних осіб в засобах масової інформації. Прогнозні очікування щодо майбутніх тенденцій формуються на основі різноманітних соціологічних досліджень Центру Разумкова, Gradus Research Company, Міграційної платформи EWL, Фонду підтримки мігрантів на ринку праці «EWL» та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Оцінка втрат людського капіталу здійснюється на основі низки детермінант. Демографічна компонента оцінки втрат має вплив на усі ключові напрямки розвитку людського капіталу. У даній статті ми зосереджуємо свою увагу на спробі експертної оцінки ключових напрямків демографічних втрат України.

Метою статті є оцінка основних напрямків демографічних втрат України від російсько-української війни та її наслідків в короткій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію суверенної незалежної держави України у лютому 2022 року сьогодні чинить істотний вплив на соціальні, демографічні, економічні, екологічні зміни. Провести адекватну оцінку втрат сьогодні не видається можливим через відсутність належної інформації щодо втрат України внаслідок війни. Доречною та актуальною для аналізу була б оцінка втрат людського капіталу, яка зумовлює комплексний підхід до визначення поточних і перспективних втрат країни внаслідок військового вторгнення. Ключові напрямки втрат людського капіталу (визначені в таблиці 1) сьогодні в повній мірі оцінити складно.

Таблиця 1. Форми прояву ризиків щодо втрати людського капіталу, обумовлені воєнними діями

№ з/п	Ключові напрямки втрат людського капіталу	Форми вираження втрат людського капіталу внаслідок воєнних дій
1	2	3
1	Фізичні та психологічні втрати	- Прямі фізичні втрати людей внаслідок убивств; - Ушкодження здоров'я внаслідок поранення, поширеності захворювань, які призводять до зниження працездатності, настання інвалідності; - Важкі психологічні травми як військових, так і мирного населення, отримані внаслідок воєнних дій.
2	Соціальні втрати	- Руйнування родини через смерть окремих її членів; - Руйнування родини через внутрішню або зовнішню міграцію (втеча від війни) переважно жінок, дітей та осіб похилого віку; - Збільшення кількості дітей-сиріт, які втратили

1	2	3
		батьківське піклування; - Руйнування матеріального середовища життєдіяльності родини, домогосподарств (житла, господарських приміщень, транспорту тощо); - Втрата працюючих членів родини, зниження доходів, загострення матеріальних та соціальних проблем з утримання і виховання дітей та молоді; - Зниження народжуваності внаслідок смертності у репродуктивному віці, погіршення здоров'я, погіршення житлових та матеріальних умов існування.
3	Інфраструктурні втрати	- Руйнування закладів середньої, професійно-технічної та вищої освіти; - Призупинення навчального процесу внаслідок воєнних дій; - Втрата частини педагогічного та професорсько-педагогічного персоналу навчальних закладів унаслідок мобілізації та смерті; - Руйнування закладів охорони здоров'я та аптечної мережі; - Призупинення або обмеження діяльності закладів охорони здоров'я; - Виникнення дефіциту лікарських засобів, унаслідок зменшення їх виробництва та труднощів з постачанням; - Виникнення проблем з фінансовим забезпеченням системи освіти та охорони здоров'я.
4	Економічні втрати	- Руйнування підприємств, виробничої інфраструктури, втрата робочих місць та можливостей зайнятості, безробіття; - Руйнування або згорнення дрібного підприємництва, унеможливлення самозайнятості; - Втрата джерел доходів економічно активного населення, суттєве зниження життєвого рівня, поширення бідності; - Втрата кваліфікації через тривалу незайнятість за фахом.

Джерело: Розроблено автором на основі [1]

В теорії людського капіталу «кількісні втрати національного людського капіталу як втрати його носіїв поділено на такі:

– абсолютні кількісні втрати, які обумовлені природно-міграційним рухом населення. Людський капітал є невідчужуваним від його власника-індивіда, отже, зменшення кількості власників людського капіталу означає для країни абсолютну втрату останнього;

– процесні кількісні втрати, пов'язані з недовикористанням наявних людських ресурсів за різними причинами: безробіття, неповна зайнятість, асоціальне використання тощо» [9, с. 55].

Абсолютні кількісні втрати співмірні з категорією демографічних втрат, процесні ж втрати – це фактично втрати якості людського капіталу, досліджувати які можна буде лише шляхом спеціалізованих досліджень на основі ретроспективного аналізу, вочевидь, що вже після війни.

Оцінка втрат людського капіталу в контексті оцінки фізичних, психологічних, соціальних, інфраструктурних та економічних втрат сьогодні неможлива через

неможливість отримання адекватних статистичних даних як на деокупованих територіях, так і на територіях, які ще знаходяться в тимчасовій окупації. Демографічні втрати чинять вплив на усі елементи втрат людського капіталу. Говорити про можливість точної оцінки демографічних втрат сьогодні також не доводиться, оскільки процес «втрачання» триває і, на жаль, триватиме до завершення війни. Спроба проміжної оцінки демографічних втрат дає можливість показати масштаби проблеми та дозволяє працювати над розробкою програм, спрямованих на компенсацію втрат людського потенціалу внаслідок складних демографічних процесів.

Згідно даних Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року чисельність населення України складала менше 41 млн. осіб. Напередодні широкомасштабного вторгнення демографічні прогнози для України були доволі песимістичними. Прогнозована чисельність населення на 2050 рік визначалась близько 35 млн. осіб.

Сьогодні ж фахівці мають ще більш песимістичні прогнози, обумовлені війною, зокрема «автори дослідження, профінансованого Радою ЄС, роблять висновок, що населення України може скоротитися на 24-33% залежно від тривалості війни. Ефект буде особливо помітним для дітей та населення продуктивного віку [4]». Виходячи з базової чисельності населення – 41 млн. осіб, втрати 24-33% - це втрати 9,8-13,5 млн. осіб. Тобто, прогнозна чисельність населення на час завершення війни – 27,5-31,2 млн. осіб.

Які ж ключові причини таких масштабних втрат?

1. Першою причиною «скорочення чисельності населення є висока смертність під час війни та зростання смертності в післявоєнний час внаслідок травм та поранень, отриманих на війні, а також внаслідок пережитих стресів та психологічних проблем» [6, с. 61]. Оцінити ці втрати дуже складно. Із доступної інформації в засобах масової інформації, соціальних мережах та від офіційних осіб (Президента, Головнокомандувача) ми можемо лише мати дуже приблизне уявлення про чисельність втрат серед військових та серед цивільного населення. Однозначно цілісну картину таких втрат оцінити неможливо. Ми часто спостерігаємо в ЗМІ чи офіційних повідомленнях правоохоронних органів про виявлені щоразу нові масові поховання на деокупованих територіях. Розуміємо, що найбільш масові жертви, поки що, «приховує» Маріуполь. Оцінка повоєнних втрат буде масштабуватись залежно від тривалості війни та від подальшої економічної ситуації. Якщо після війни Україну чекатиме глибока економічна криза, то чисельність втрат буде лише зростати.

2. «Зниження народжуваності через наслідки війни та імовірне зниження народжуваності через меншу кількість жінок репродуктивного віку [4]». Варто говорити про те, що абсолютна більшість військових – це чоловіки та жінки репродуктивного віку. Відповідно втрати серед військових – це безповоротні втрати генофонду української нації. Втрати серед військових спричиняють виникнення неповних сімей, в яких жінка чи чоловік – загиблі. Створення нової сім'ї удовою чи удівцем – це складний соціальний процес, який супроводжується психологічною травмою (втратою коханої людини).

Другим аспектом цієї проблеми є те, що серед українських громадян, які виїхали 93% - це жінки [8]. 86,4% дорослих громадян, які покинули Україну під час війни віком 19-49 років – тобто люди репродуктивного віку. Якщо ті, хто виїхав адаптуються в нових країнах перебування вони формуватимуть людський капітал в країні перебування. Для України вони вже будуть абсолютними втратами людського капіталу.

Ще одним аспектом проблеми є те, що тривале перебування жінок за кордоном, зумовить їх адаптацію там і після закінчення військового стану певний відсоток чоловіків приєднаються до них там, що зумовить другу хвилю міграції – міграції з чоловічою ознакою.

Спад народжуваності після війни також буде підсилюватись імовірно скрутним економічним становищем населення та високим ступенем невизначеності стосовно подальшого розвитку подій. Картина майбутнього, в якій росія після війни перестане бути будь-якою загрозою для України виглядає дуже малоімовірною.

3. «Старіння» населення. В числі громадян, які виїхали з України лише 5% - це люди віком понад 60 років [8]. Тенденції до старіння населення спостерігались ще задовго до війни. «Відтік» молодих людей за кордон ще більше поглиблює вікові диспропорції на користь людей старшого віку, це, в свою чергу, створюватиме значне соціальне навантаження на тих громадян, які залишились, працюють, ведуть бізнес та сплачують податки в Україні. Крім того, «Можна спрогнозувати, що в недалекому майбутньому значний відсоток населення України складатимуть особи у віковій категорії 50+, що також призведе до зростання попиту на перекваліфікацію та навчання нових професій, які будуть актуальними для періоду відбудови економіки нашої країни» [11, с. 35].

4. Втрата території. Значна частина території України окупована російською федерацією ще з 2014 року. На яких позиціях закінчиться війна – невідомо. Ми усі віримо про те, що Україна поверне усі свої території згідно кордонів 1991 року, однак ми не знаємо, в якому стані повернуться ці території. І сьогодні вкрай складно оцінити масштаби людських втрат на територіях як окупованих ще з 2014 року, так і на тих, які тимчасово окуповані з 24 лютого 2022 року. Масштаби жертв, депортованих громадян та й, зрештою, людей, які співпрацювали з окупантами (колаборантів) сьогодні оцінити не можемо.

5. Міграційний чинник. Згідно опитування, проведеного Центром економічного відновлення, НДО та Gradus Research у жовтні 2022 року «Серед українців в цілому 59% опитаних знаходяться на своєму постійному місці проживання (частіше це мешканці Центру 78% та Заходу 76%). Решта (41%) аудиторії змінювала своє місце проживання [7, с. 3]».

Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) на своєму сайті повідомило, що «Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в Європі досягла майже 4,2 мільйона. Зазначається, що, станом на 30 вересня кількість зареєстрованих для тимчасового захисту досягла 4,183 мільйонів осіб» [3].

«Згідно з даними ООН, зібраними від національних урядів, найбільше біженців зі статусом тимчасового захисту в Польщі – 1, 409 мільйонів. За даними польської Прикордонної служби, з початку війни в країну з України, прибуло 6,432 мільйона осіб, а в зворотному напрямку поїхало 4,466 мільйона. Слідом йдуть Німеччина і Чехія, де кількість зареєстрованих для тимчасового захисту біженців з України становить відповідно 709,15 тисяч і 438,93 тисяч відповідно. Загалом, за даними ООН на 27 вересня, з України з початку війни було зафіксовано 13,380 мільйона виїздів, тоді як в'їздів (без даних Угорщини, РФ і Білорусі і з 28 лютого) – 6,257 мільйона» [3]. Проста арифметика свідчить, що станом на сьогодні понад 7 млн. осіб, які не повернулись з-за кордону. Про перспективи повернення біженців з-за кордону говорити поки рано, що підтверджують результати соціологічного дослідження Центру Разумкова «Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022 р.). Зокрема, у таблиці 2 бачимо наміри українських громадян повернутись до своїх домівок.

Можна побачити, що лише 10,8% планують повертатися до України найближчим часом, значна ж частина біженців припускає повернення за умови закінчення війни (34,8%), через рік або кілька років після закінчення війни (12,9%) або коли в місцевості, де вони жили, стане безпечно перебувати (36%). Ми розуміємо, що почуття безпеки немає в жодній точці України, спрогнозувати закінчення війни сьогодні взагалі неможливо.

Таблиця 2. Наміри, умови та терміни повернення українських біженців в Україну

Плануєте повернутися найближчим часом	10,8%
Після того, як переконаєтеся, що в місцевості, де Ви жили, безпечно перебувати	36,0%
Після того, як відновить роботу підприємство, на якому Ви працювали або будете впевнені, що знайдете іншу роботу у себе вдома	7,2%
Відразу після того, як закінчиться війна	34,8%
Через рік або через кілька років після закінчення війни	12,9%
Взагалі не плануєте повертатися в Україну	6,8%
Не знаю, важко відповісти	17,0%

Джерело: [8]

Згідно опитування, проведеного Центром економічного відновлення, НДО та Gradus Research, до топ-3 драйверів повернення в Україну виступають:

1. Безпека у населеному пункті – 65%.
2. Повернення додому до звичного життя – 49%.
3. Наявність житла в Україні – 40% [7, с. 18].

Ключовими ж бар'єрами повернення в Україну є:

1. Відсутність умов для безпечного життя в Україні – 71%.
2. Відсутність оплачуваної роботи в Україні – 30%.
3. Відсутність / втрата житла в Україні – 20% [7, с. 19].

Знову ж таки питання безпеки – номер один. Допоки не завершиться ракетний тероризм агресора – безпеки не буде, «повернення до звичного життя» - це взагалі якась неймовірна ситуація. Війна забрала можливість повернення до звичного життя у більшості регіонів України. Навіть, якщо і руйнування від обстрілів у деяких регіонах незначні – більшість людей відчули втрату близьких, рідних, знайомих на цій війні.

Важливим чинником для повернення в Україну виступає «наявність житла». Зрозуміло, що такий чинник актуалізується через те, що значна кількість людей, які виїхали за кордон відчувають значний дискомфорт проживаючи в чужих домівках, в місцях тимчасового прихистку біженців.

Згідно дослідження Центру Разумкова, серед тих, хто виїхав, втрата житла не є ключовим чинником, який стримуватиме їх повернення на Батьківщину (таблиця 3).

Таблиця 3. Оцінка втрат житла українських біженців внаслідок бойових дій

Житло повністю зруйноване	4,5%
Воно постраждало, але може бути відновлене (відремонтоване)	7,8%
Ваше житло не постраждало	60,1%
У Вас не було власного житла	12,9%
Ви не знаєте, чи постраждало Ваше житло чи якою мірою постраждало	7%
Відмова від відповіді	7,6%

Джерело: [8]

Лише у 4,5% біженців житло повністю зруйноване, а 7% не знає чи постраждало його житло.

Спостерігаючи за світлинами та відео зруйнованих Бородянки, Ірпеня, Маріуполя, Нікополя, Миколаєва складно віритись у те, що лише 4,5% громадян повністю втратили житло. Припускаємо, що такий низький відсоток пов'язаний із тим, що мешканці Київської області в переважній більшості вже повернулись до своїх домівок, мешканці Маріуполя в значній мірі або були вивезені до росії, залишились в Маріуполі або загинули, тому їх представництво в числі опитаних (а опитування проводилось лише серед тих, хто виїхав з України за кордон) не є значним.

Істотним моментом, який ставить під сумнів можливість повернення великої кількості наших громадян з-за кордону є тривалість війни та термін їх перебування за кордоном. У таблиці 4 подано інформацію за результатами дослідження Центру Разумкова, в якій продемонстровано, що «левова» частка громадян, які виїхали за кордон перебувають там вже 6-8 місяців.

Таблиця 4. Терміни прибуття українських біженців до країни перебування

З лютого по серпень 2022	%
У лютому	6,5%
У березні	64,6%
У квітні	12,5%
У травні	7,6%
У червні	3,9%
У липні	3,7%
У серпні	0,6%
Відмова від відповіді	0,6%

Джерело: [8]

Такий тривалий період перебування в іноземній державі передбачає певні механізми адаптації та засоби до існування, які передбачають пошук помешкання, роботи, закладів освіти для дітей, забезпечення медичного обслуговування тощо. Так, за результатами дослідження Центру Разумкова (таблиця 5) лише близько 12% українських громадян, які виїхали за кордон мають постійну роботу в країні перебування, також близько 12% мають тимчасову роботу.

Таблиця 5. Основні джерела засобів існування українських біженців

Джерела засобів існування	%
1	2
Матеріальна допомога з різних джерел	27,8%
Ваші попередні грошові заощадження	19,2%
Доходи від бізнесу в Україні	0,8%
Дистанційна робота в Україні	9,2%
Доходи від бізнесу в країні перебування	0,6%
Постійна робота в країні перебування	11,7%

Закінчення таблиці 5

1	2
Тимчасова робота (чи підробітки) в країні перебування	11,9%
Студентська стипендія в країні перебування	0,2%
Пенсія	1,6%
Інші джерела	11,0%
Важко відповісти, відмова від відповіді	6,1%

Джерело: [8]

Згідно ж соціологічного дослідження «Біженці з України в Польщі, Чехії і Румунії», проведеного Міграційною платформою EWL, Фондом підтримки мігрантів на ринку праці «EWL» та Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету серед українських громадян, які перебувають на території Польщі планують працювати в країні перебування 63%, у Чехії – 52% та у Румунії – 27% [10]. Що свідчить про те, що значна частина громадян готова до адаптації в країні перебування. Відсутність засобів до існування, недостатність матеріальної допомоги та необхідність організації отримання освіти дітьми призводить до того, що громадяни, які виїхали змушені шукати роботу та влаштовувати свій побут, орієнтуючись вже не на коротку перспективу, а на середньострокову або довгострокову перспективу. Вочевидь, чим довше триватиме війна, тим краще зможуть адаптуватись наші громадяни в приймаючих країнах.

6. Депортація. Крім втечі від війни варто говорити ще про набагато складнішу та більш трагічну проблему – примусове вивезення українських громадян з окупованих територій на територію російської федерації, фактично – депортація. За словами Президента України Володимира Зеленського ще в липні 2022 року «Російські загарбники депортували в РФ 2 мільйони мешканців тимчасово окупованих територій України, серед яких кілька сотень тисяч дітей» [2]. Величезна кількість депортованих – це жінки з дітьми та діти з сиротинців, інтернатів. Їх в значній мірі можна визначити як безповоротні демографічні втрати, оскільки шанси на їх повернення після війни доволі примарні.

Відновлення демографічних втрат, спричинених війною – довготривалий складний процес, в якому істотна роль буде відводитись і ефективності державного управління, і допомозі зарубіжних партнерів та міжнародних організацій, і самим українським громадянам, які демонструватимуть готовність працювати та змінюватись на благо своєї країни.

Ключові зусилля щодо відновлення людського потенціалу повинні бути сконцентровані в напрямках розробки заходів щодо повернення громадян України з-за кордону та заходів щодо формування ефективної системи розвитку людського капіталу в Україні (створенню можливостей для розвитку індивіда) (рис. 1).

Висновки та пропозиції. Загрози, які сьогодні постають перед українською державою є безпрецедентними для XXI століття. З часів Другої світової війни, жодна з країн світу не поставала перед настільки потужним ресурсно ворогом. Але як показує перебіг понад 8-ми місяців війни українці, крім жаклих та безповоротних втрат своїх людей здобуває натомість дещо інше:

суб'єктність у міжнародному співтоваристві (сьогодні весь світ знає про Україну, про її військову міць та незламність української нації, крім цього, сьогодні світ починає усвідомлювати про значення українського чинника у забезпеченні глобальної

Рис. 1. Шляхи відновлення людського потенціалу України

Джерело: розроблено автором на основі [5]

продовольчої безпеки);

утвердження та посилення національної самосвідомості. Сьогодні навіть ті наші громадяни, які були байдужими до своєї країни, байдужими до патріотизму, вболівають за неї, борються за її свободу;

повністю дерусифіковане суспільство. Ті прояви ностальгії за «спільним радянським» минулим відходять в небуття. Російськомовні громадяни України масово намагаються переходити на українську мову. Відбувається активний процес дерусифікації назв вулиць, прибирання пам'ятників різним російським персонажам з вулиць українських міст;

потужний волонтерський рух, аналогів якому немає у сучасному світі;

компетентних громадян, які щоденно вдосконалюють свої цифрові навички (навіть якщо просто перелистуючи стрічку в Телеграмі чи знімаючи відео в ТікТок);

ще одним важливим аспектом є те, що цивілізована світова спільнота, яка недооцінювала кваліфікацію та можливості українських громадян, сьогодні бачить як безпрецедентно швидко освоюють нову техніку українські військові.

Маємо чітке сподівання, що незважаючи на відчутні втрати, з якими Україна вийде з цієї війни, ми вийдемо з війни з перемогою. А ті українці, які приймуть рішення не повертатись до України стануть потужним рупором України на міжнародних майданчиках, українська діаспора стане чинником впливу на рішення в цивілізованому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В.П. Ризики і втрати людського капіталу внаслідок війни. Економічний вісник Донбасу. 2022. №1(67). С. 110-116. URL: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/335/335> (дата звернення 12.11.2022).
2. Балачук І. Окупанти депортували 2 мільйони українців – президент. Українська правда. 13 липня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/13/7357898/> (дата звернення 12.11.2022).
3. Бредіхіна Г. Стало відомо, скільки в Європі зареєстрованих біженців з України/ УНІАН. 02.10.2022. URL: <https://www.unian.ua/society/bizhenci-z-ukrajini-v-oon-nadali-informaciyu-pro-kilkist-zareyestrovanih-v-yevropi-11997690.html> (дата звернення 12.11.2022).
4. Гузман Х.М. Демографічна трагедія України: другий голодомор? Українська правда. 28 червня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/> (дата звернення 15.11.2022).
5. Залознова Ю.С., Азьмук Н.А. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. Економіка та суспільство. 2022. №38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1312/1266> (дата звернення 14.11.2022).
6. Кушнір Т.М. Оцінка втрат людського потенціалу внаслідок війни в Україні. Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції ВНУ ім. Лесі Українки, (27-29 червня 2022 року). м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф». 2022. С. 61-63.
7. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України – одинадцята хвиля дослідження. Аналітичний звіт Gradus Research Company. Жовтень. 2022. 93 с. URL: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf (дата звернення 10.11.2022).
8. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022 р.). Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p> (дата звернення 12.11.2022).
9. Носик О.М. Втрати національного людського капіталу в Україні: теоретичні підходи до визначення кількісних і якісних показників. Економічний аналіз. 2015. Том 20. С. 53-59.
10. Спеціальний звіт з соціологічного дослідження «Біженці з України в Польщі, Чехії і Румунії», проведеного Міграційною платформою EWL, Фондом підтримки мігрантів на ринку праці «EWL» та Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету. 2022. 20 с. URL: https://ewl.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/RAPORT_EWL_INT_UKR_MEDIA.pdf (дата звернення 15.11.2022).
11. Шубала І. Вплив демографічних та міграційних чинників на економічний розвиток України у післявоєнний період. Економічний форум. 2022. №2. С. 33-38. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/304/292 (дата звернення 12.11.2022).

REFERENCES

1. Antonyuk V.P. (2022), "Risks and losses of human capital due to war", *Ekonomichnyy Visnyk Donbasu*, [Online], 1(67), available at: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/335/335> (Accessed 12 November 2022).
2. Balachuk I. (2022), "The occupiers deported 2 million Ukrainians - the president", *Ukrainska Pravda*, [Online], available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/13/7357898/> (Accessed 12 November 2022).
3. Bredykhina G. (2022), "It became known how many refugees from Ukraine are registered in Europe", *UNIAN*, [Online], available at: <https://www.unian.ua/society/bizhenci-z-ukrajini-v-oon-nadali-informaciyu-pro-kilkist-zareyestrovanih-v-yevropi-11997690.html> (Accessed 12 November 2022).
4. Guzman H.M. (2022), "The demographic tragedy of Ukraine: the second Holodomor?", *Ukrainska Pravda*, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/> (Accessed 15 November 2022).
5. Zaloznova Yu.S., & Azmuk N.A. (2022), "Human capital of Ukraine in war conditions: losses and gains", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], Vol. 38, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1312/1266> (Accessed 14 November 2022).
6. Kushnir T.M. (2022), "Assessment of the loss of human potential as a result of the war in Ukraine", *materialy III Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Transformatsiya natsionalnoyi, zakordonnoyi modeley ekonomichnogo rozvytku v umovah voynennogo chasu], *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya* [International Scientific and Practical Conference], VNU im. Lesi Ukrainku, Lutsk, Ukraine, pp. 61-63.
7. Gradus Research Company (2022), "Migration and socio-political attitudes during the full-scale war of Russia against Ukraine - the eleventh wave of research. Analytychniy zvit Gradus Research Company", available at: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf (Accessed 10 November 2022).

8. Razumkov Centre (2022), "Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July–August 2022)", available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p> (Accessed 12 November 2022).

9. Nosyk O.M. (2015), "Losses of national human capital in Ukraine: theoretical approaches to determining quantitative and qualitative indicators", *Ekonomichnyi analiz*, Vol. 20, 53-59.

10. EWL Group (2022), "Special report on the sociological study "Refugees from Ukraine in Poland, the Czech Republic and Romania", conducted by the Migration Platform EWL, the Fund for Migrant Support in the Labor Market "EWL" and the Center for East European Studies of the University of Warsaw", available at: https://ewl.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/RAPORT_EWL_INT_UKR_MEDIA.pdf (Accessed 15 November 2022).

11. Shubala I. (2022), "The influence of demographic and migration factors on the economic development of Ukraine in the post-war period", *Ekonomichnyi forum*, [Online], Vol. 2. available at: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyi_forum/article/view/304/292 (Accessed 12 November 2022).

Taras Kushnir, Phd, Associate Professor

(Associate Professor at the Department of Marketing, Ivan Franko National University of Lviv)

ASSESSMENT OF DEMOGRAPHIC LOSSES OF UKRAINE AS A RESULT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The final assessment of war losses may not be available until some time after the end of the war, but this does not mean that any interim assessment is meaningless. Ukraine's losses from the war are not only losses of infrastructure, movable or immovable property destroyed as a result of hostilities. After all, the infrastructure can be restored, houses and factories can be rebuilt. The most valuable losses from war are the losses of people who give their lives for their land. Often these are losses of people of working, reproductive age, which gives reason to say that these are losses of human capital. Often these are losses of people of working, reproductive age, which gives reason to say that these are losses of human capital. The difficulty in estimating such losses lies in the fact that official information is not published. Only some fragments of information are sometimes voiced by state officials.

Methods: *The main methods of the conducted research are the analysis, synthesis, and processing of information obtained as a result of sociological research conducted by the Razumkov Center, Gradus Research Company, EWL Migration Platform, EWL Migrant Support Fund on the Labor Market, and the Center for East European Studies of the University of Warsaw.*

Results: *We can identify the main reasons for the loss of the population of Ukraine: 1. The first reason for the reduction of the population is high mortality during the war and the increase in mortality in the post-war period due to injuries and wounds received in the war, as well as due to experienced stresses and psychological problems. 2. Decreasing birth rate due to the effects of war and likely decreasing birth rate due to fewer women of reproductive age. 3. "Aging" of the population. 4. Loss of territory. 5. Migration factor. 6. Deportation.*

Discussion: *Instead, in addition to losses, Ukraine received international recognition and international subjectivity, increased national self-awareness of citizens, complete derussification of society, more competent citizens and a powerful volunteer movement, which has no analogues in the world.*

Keywords: *demographic losses, physical and psychological losses, social losses, infrastructural losses, economic losses, human capital, migration, security, repatriation, refugees, income, financial assistance*

Стаття прийнята до друку 21 листопада 2022 року